

Paola Marinčić
Sveučilište u Zadru

BAZILIKA SV. MARIJE FORMOZE

Kršćanstvo je u Istri počelo zadobivati svoje korijene već u IV. st. po Kr., kada se polako počeo širiti cijelim Ilirikom. Njegove početke u Istri možemo pratiti u biskupskim središtima poput Pule i Poreča. Pula je u V. st. po Kr. postala biskupskim središtem. Građevina iz perioda ranog kršćanstva koja je bila značajna u to doba za Pulu bila je bazilika sv. Marije Formoze, koja je upravo zbog svoje ljepote dobila i ime Formoza. Bazilika je ujedno i jedan od najznačajnijih spomenika za poznavanje ranokršćanske sakralne umjetnosti u Hrvatskoj. Jedan od najznačajnijih autoriteta tog vremena, nadbiskup Maximilijan, dao ju je izgraditi. Nažalost danas ne možemo biti svjedoci njezinoj ljepoti jer je u vrtlogu stoljeća ta ljepota izgubljena ponajviše zbog mletačkih pljački koje su puno puta zahvatile Istru, a i samu Pulu. Od njezinog masivnog izgleda danas je vidljiv samo malen dio te gracioznosti koju je nekada pokazivala.

CRKVA SVETE MARIJE FORMOZE

Istra, najveći hrvatski poluotok, za vrijeme kasne antike bila je zaštićena ponajviše od barbarskih provala, zbog svog pogodnog geografskog položaja, koji je „omogućavao i postepeno prilagođavanje općim promjenama u društvenom, privrednom i kulturnom životu“⁵.

Počeci kršćanstva u Istri javljaju se prije Milanskog edikta (313. godine) uglavnom u rimskim gradovima poput Poreča i Pule, gdje se može pronaći najviše arheoloških dokaza o prisustvu kršćanstva na prijelazu iz III. u IV. st. Osim starokršćanskih spomenika, o počecima kršćanstva na području Istre, također svjedoče legende o pulskom mučeniku sv. Germanu, koji je navodno bio pogubljen u pulskom Amfiteatru.

Iako je geografski položaj Istru zaštitio od ozbiljnih barbarskih provala, prisustvo zapadnih Gota, uvjetovalo je utvrđivanje gradskih zidina i njihovo pojačavanje. Razaranje Akvileje i Atina, velikih biskupskih središta na sjeveroistoku Italije, sredinom V. st. po Kr., prouzrokovalo je još jače utvrđivanje zidina na području Pule i njezinog teritorija.

Pula, koja u V. st. postaje biskupskim središtem, zajedno s Istrom u prvoj polovici VI. st dolazi u posjed Istočnog Rimskog Carstva i tada postaje značajno strateško mjesto u ratu, koji će Justinijan voditi protiv Ostrogota. U vrijeme Justinijanove rekonkviste kada Belizar osvaja Ravennu, nekadašnje sjedište gotskih vladara, papa Viligus odveden je u Konstantinopol i dovodi se u pitanje tko će naslijediti ravenskog nadbiskupa. Međutim car Justinijan imenovao je nadbiskupom Ravenne Maximilijana, kojega je posvetio papa Viligus u Patrasu. Novi nadbiskup posebno je značajan za Istru jer je rodom iz Rovinja,

5 B. Marušić, 1978., 549.

bivši je pulski đakon te je dao izgraditi trobrodnu baziliku sv. Marije Formoze, o kojoj će kasnije biti govora. Maximilijan je stolovao u Ravenni kao prvi nadbiskup Italije jer je za vrijeme cijelog njegovog episkopata papa bio u Carigradu. Njegova važnost i značajnost proteže se proteže na cijeli Apeninski poluotok jer se u vrijeme diobe tri kapitulara smatrao najvećim religijskim autoritetom. Maximilijan je umro 556. godine i nestankom njegovog snažnog autoriteta dolazi do razbuktavanja Istarskog raskola⁶.

Najznačajniji spomenik bizantske arhitekture koji je dao sagraditi ravenski nadbiskup Maximilijan, još dok je bio pulski đakon, je bazilika sv. Marije Formoze. Do danas se sačuvao samo mali dio nekadašnje raskoši, i to dio perimetralnog zida, ostaci dviju sakristija i grobna kapela, dok je ostalo nestalo mletačkom zaslugom. Zahvaljujući mnogim pisanim izvorima i dosadašnjim arheološkim istraživanjima možemo saznati mnogo podataka o izvornom obliku i izgledu bazilike.

Bazilika sv. Marije Formoze je građevina iz Justinijanova doba koju je, kao što sam prije spomenula, dao izgraditi ravenski nadbiskup Maximilijan. Bazilika je upravo zbog svoje unutrašnje i vanjske ljepote dobila naziv Formoza, i iako se ne možemo diviti njenoj nekadašnjoj ljepoti, i danas se smatra jednim od „najznačajnijih spomenika za poznavanje sakralne umjetnosti u Hrvatskoj“⁷ iz vremena Justinijanove rekonkviste. Bazilika je zajedno sa benediktinskim samostanom činila arhitektonski skup koji je „obuhvaćao gradsku četvrt kod južnih bedema kasnoantičke Pule“⁸. Prema tlocrtu koji je napravio Petar Kandler, arheološkim ostacima te pisanim izvorima koji nam prenose izgled bazilike, možemo zaključiti da je bazilika sv. Marije Formoze pripadala tipu trobrodnih bazilika s apsidom. Apsida se isticala bogatim mramornim ukasima i freskama, cijela unutrašnjost bazilike bila je ukrašena mramornim stupovima koju su bili ukrašeni reljefima, međutim u XVI. st. zamijenjeni su vapnenastim jer su originalni preneseni u Veneciju nakon mletačke desetodnevne pljačke Pule koju je predvodio dužd Tiepolo. Unutrašnjost se također isticala po dekorativnom podnom mozaiku koji se dičio pretežno crvenim i zelenim nepravilno razmještenim kockicama. Među ukrasnim motivima mozaika javljaju se ribe, lotosovi cvjetovi, spirale, krugovi, rozete i ostali. Zidovi su uglavnom bili ukrašeni *stucco* dekoracijom.

Jedan od prvih istraživača ove bazilike, Petar Kandler, zabilježio je prvi tlocrt ove ranokršćanske crkve, te nam prenosi kako je crkva izgrađena u drugoj polovici IV. st. na ruševinama Minervinog hrama, što nam dokazuje natpis „Minerva Polatica“ pronađen na području bazilike. Tokom raznih istraživanja bazilike došlo se do zanimljivih nalaza, tako nam je istraživanje s početka XX. St. donijelo prvo viđenje podnog mozaika, zatim istraživanjem južne kapele (2003.) u njezinom krovu su otkrivene kasnoantičke amfore, iskorištene u građevinarstvu kao nadopuna prostora između kupole i pokrova tegula, te u posljednjem istraživanju (2004.) otkriven je ulomak originalnog višebojnog mozaika, što je jedan od rijetkih primjera ovog mozaika.

6 Prekid odnosa Akvilejskog biskupa s rimskim papom nakon drugog carigradskog koncila (6.st.)

7 Ž. Ujčić, 2005., 13.

8 Ž. Ujčić, 2005., 13.

ZAKLJUČAK

Bazilika sv. Marije Formoze je jedan od najznačajnijih hrvatskih spomenika. Nekad velebna građevina, u vrtlogu stoljeća doživjela je razne pljačke i rušenja, te je danas prepoznatljiva tek po južnoj sakristiji. Njena unutrašnjost dičila se predivnim ukrasnim mozaicima, freskama, reljefima i raznim mramornim stupovima. Razna istraživanja tokom XX. st. i počecima XXI. st. rezultirala su zanimljivim rezultatima i arheološkim dokazima koji nam otkrivaju nešto više o nekadašnjoj ljepoti bazilike. Zahvaljujući ravenkom nadbiskupu Maximilijanu, koji ju je dao izgradit, postala je veoma važna za poznavanje sakralne umjetnosti u Hrvata.

LITERATURA

- A. Kurilić, 2008., *Ususret Liburnima*, Zadar, 2008.
- B. Gabričević, 1991., Kršćanstvo u Iliriku do dolaska Slavena, *Antička Salona*, Split, 1991., 327-352.
- B. Marušić, 1967., *Kasnoantička i bizantska Pula*, Pula, 1967.
- B. Marušić, 1978, Kršćanstvo i poganstvo na tlu Istre u IV. i V. stoljeću, *Arheološki vestnik*, sv. XXIX, Ljubljana, 1981.
- I. Bojanovski, 1988., *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Sarajevo, 1988.
- M. Abramić, 1991., O povijesti Salone, *Antička Salona*, Split, 1991., 39-45.
- M. Abramić, 1991., O povijesti kršćanstva u Saloni, *Antička Salona*, Split, 1991., 321-325.
- M. Suić, 1981., *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981.
- N. Cambi, 1991., Uvod, *Antička Salona*, Split., 1991., 7-31.
- P. Lisičar, 1951., *Crna Korkira i koolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje, 1951.
- Ž., Ujčić, 2005., *Ranokršćanska Bazilika sv. Marije Formoze u Puli, katalog izložbe*, Pula, 2005.

Paola Marinčić:

BASILICA OF ST MARY FORMOSA

Summary

Christianity started to take its root in Istria as early as 4th century AD when it slowly started to spread throughout Illyricum. We may follow its origins in Istria through the centres of dioceses such as Pula and Poreč. Pula became a diocese in 5th century AD. The early Christian period building which was quite significant for Pula was the basilica of St Mary Formosa, which owes its name “Formosa” to its beauty. The basilica is also one of the most important monuments for understanding early Christian sacral art in Croatia. It was commissioned to be built by the Archbishop Maximilian, one of the most prominent figures of the period. Unfortunately, we may no longer witness its beauty because it had been lost in the whirlwinds of history mainly due to Venetian pillages which afflicted Istria, as well as Pula itself on numerous occasions. Today, only a small portion of its original graciousness and massive features remains.